

“והגדת לבנך ביום ההוא לאמר”

המסורת היהודית רצופה באירועים היסטוריים דרמטיים. אולם מבחינת התורה, האירוע ההיסטורי החשוב ביותר בתולדות עם ישראל הוא יציאת מצרים. לנושא זה הוקדשו ארבע פרשות שלמות בתורה: שמות, וירא, בא, ובשלח. זאת ועוד. יש חובה מהתורה לזכור כל יום את יציאת מצרים, כמו שכתוב: “תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך” (דב' טז:ג). אנו מקיימים מצווה זו על-ידי קריאת שמע בכל יום, שכן הפסוק האחרון בה מזכיר את יציאת מצרים. יתר על כן ישנן כמה וכמה מצוות שטעמן המפורש בתורה הוא זכר ליציאת מצרים, ביניהן שבת (דב' ה:טו), שלשת הרגלים (ויק' כג ועוד), פדיון הבן (שמ' יג:יד), תפילין (שמ' יג:טז), והרשימה ארוכה.

חג הפסח - כל כולו מיוחד לנושא יציאת מצרים, והמצווה לספר ביציאת מצרים היא אחת מתרי"ג המצוות, ומחייבת את כולנו פעם בשנה, בליל הסדר, לדבר באריכות על יציאת מצרים לכל פרטיה ודקדוקיה (“והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים”, שמ' יג:ח). מצוות “סיפור יציאת מצרים” נוספת על מצוות “זכר יציאת מצרים”, וחלה על נשים וגברים כאחד, אבל רק פעם אחת בשנה, בליל הסדר.

הדבר התמוה ביותר לגבי ליל הסדר הוא עצם קיומו. אנו יושבים שעות ארוכות ומדברים על יציאת מצרים. אין אח ורע לעיסוק שכזה ביתר החגים. תמיהה זו מתעצמת כאשר אנו משווים את יציאת מצרים למתן תורה. האם מתן תורה לא היה אירוע חשוב? האם לא מן הראוי להאריך בתיאור אירוע זה? אולם, מעולם לא הועלתה הצעה שנשב שעות ארוכות בליל שבועות, זמן מתן תורתנו, בין הקידוש לארוחה, ונדבר על מתן תורה. יתרה מזו, יש מקום לחשוב שיציאת מצרים הינה רק שלב טכני שנועד להכשיר את הקרקע לקראת האירוע המהותי באמת של קבלת התורה. אולם מהתורה עצמה מתקבל רושם הפוך, שכן אין בה מושג של “זכר למתן תורה”.

מה נשתנה האירוע של יציאת מצרים מכל האירועים החשובים האחרים בהיסטוריה שדווקא אותו קבעה התורה כאירוע מרכזי בזיכרון הקולקטיבי של עם ישראל עד ימינו אלה?

התשובות לשאלות האלו צריכות להימצא בהגדה של פסח. ההגדה אינה רק מדריך לעורך הסדר; ההגדה היא הספר המרכזי בכל הקשור לחג הפסח, והמקור העיקרי לידע על החשיבות של יציאת מצרים בתולדות עם ישראל. ואולם עיון בהגדה מעלה יותר תמיהות מתשובות.

משפט המפתח בהגדה הוא: “בכל דור ודור, חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים”. מה משמעותו של משפט זה? הרי אני, נתן אביעזר, לא יצאתי ממצרים; יצאתי מארצות-הברית לארץ-ישראל, וכף רגלי מעולם לא דרכה על אדמת מצרים. מדוע דורשת ממני ההגדה להגיד כל שנה דבר שאינו אמת?

כדי להבין זאת עלינו לפנות לפרשייה מרכזית בסיפור יציאת מצרים, הלא היא פרשיית מריחת הדם על המזוזות (שמ' יב:כב-כז):

ולקחתם אגדת אזור וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסף... וראה (ה') את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף... אשר פסח על בתי בני-ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל.

פסוקים אלו מתארים מציאות תמוהה ביותר: הקב"ה כביכול אינו יודע באיזה בית גר ישראלי ובאיזה בית גר מצרי, ולכן חל ציווי על כל משפחה ישראלית לשחוט את קרבן הפסח ולמרוח את הדם על פתח הבית (על שתי המזוזות ועל המשקוף) על-מנת “לעזור” לקב"ה לברר מי גר שם.

כל זה, כמובן, אבסורדי לחלוטין. ברור שמריחת הדם לא נועדה לספק אינפורמציה לקב"ה. מדוע אפוא דרש הקב"ה מעם ישראל לעשות מעשה שכזה, ואיך הוא קשור ליציאת מצרים?

כדי לענות על שאלה זו עלינו לחזור לתחילת הסיפור, למפגשים בין משה לפרעה. כזכור, כתוצאה מסירובו של פרעה לאפשר לבני ישראל לעבוד את ה' במדבר באות על מצרים המכות: דם, צפרדע, כינים וערוב. אחרי ארבע מכות, מבין פרעה שעליו לעשות מעשה, והוא קורא למשה ואהרן ושואל אותם שוב לרצונם. משה ואהרן חוזרים על בקשתם ללכת למדבר כדי לעבוד שם את ה' במשך שלושה ימים. על כך משיב פרעה: “לכו זבחו לא-להיכם בארץ” (ח:כא). אולם משה דוחה את ההצעה הנדיבה הזו של פרעה: “ויאמר משה, לא נכון לעשות כן, כי תועבת (אליל) מצרים נזבח לה' א-להינו... לעיניהם ולא יסקלנו! דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו לה' א-להינו” (כב-כג).

תשובת משה נראית כנאמרת מתוך פחד, מעמדה נחותה של עבד. לא שמשה עצמו הרגיש כמו עבד, אלא הוא מייצג את העם, ובני ישראל אכן היו אז מלאי חרדה מפני הצפוי להם אם יעבדו את ה' בתוך ארץ מצרים בפרהסייה. הם חששו שהמצרים יהרגו אותם - “יסקלנו”. חייבים לברוח למדבר, למקום שבו לא יוכלו המצרים לראותם, ורק שם יוכלו לעבוד את הקב"ה כרצונם.

אחרי עשר המכות, שבאמצעותן השפיל הקב"ה את מצרים לעיני עם ישראל, רצה הקב"ה לדעת האם בני ישראל עדיין מלאי חרדה, האם הם עדיין חוששים לעבוד את ה' בפרהסיה, לעיני המצרים. לכן ציווה הקב"ה על בני-ישראל לשחוט את השה, שהוא האליל של מצרים, ולמרוח את הדם על המשקוף וגם על המזוזות, כדי שכל מצרים יראו את המעשה. בני-ישראל מצווים לעבוד את ה' בגלוי, בלי פחד, בלי מורא, כבני חורין.

במילים אחרות, הקב"ה לא היה זקוק, כמובן, למריחת הדם על המזוזות והמשקוף כדי לסמן את הבית כביתם של ישראלים. חשיבות המעשה הייתה לברר אם לישראלים יושבי אותו בית יש מנטליות של עבדים הפוחדים מהמצרים ורוצים להסתיר את אמונתם בה' ולברוח למדבר, או האם אלה בני חורין, שאינם חוששים, ומוכנים למרוח את הדם של אלוהי מצרים על פתח ביתם לעיני כול? רק אלה ראויים להינצל ולצאת ממצרים; רק אלה ראויים להיות הגרעין של עם ישראל, שזה עתה נוצר.

כעת נבין את המשמעות העמוקה של יציאת מצרים. לראשונה נוצר עם שלם שבניו מוכנים ללכת אחרי הקב"ה, לשמוע לציוויו, ולעבדו כבני חורין. וזו גם משמעותה של ההכרזה בהגדה שכל אחד חייב לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים: אנו, השתא, בניו של אותו העם שנוצר אז, עם חופשי שאינו מפחד מהמצרים או מגויים אחרים, ומוכן לעבוד את הקב"ה בגלוי כבני חורין. כך אנו מהווים עוד חוליה בשרשרת של עם ישראל שנוצר ביציאת מצרים.

יציאת מצרים היא אפוא האירוע המכונן בהיווצרות עם ישראל; המסר הנוקב של התורה הוא שתהליך זה של יצירת עם של בני חורין מתוך אוסף של עבדים הוא האירוע המרכזי בהיסטוריה שלנו, וכל מה שאנו עושים ומקיימים היום, כעם, הוא תוצאה ישירה או עקיפה של אירועי יציאת מצרים. כך גם מתן תורה והכניסה לארץ-ישראל. רק עם של בני חורין זקוק לחוקים, דהיינו, לתורה, ורק עם של בני חורין זקוק לארץ, לארץ-ישראל. לאור זאת, אין פלא שחשיבות יציאת מצרים מודגשת בדרכים רבות ומגוונות בתורה ובמסורת ישראל.

פרופ' נתן אביעזר
המחלקה לפסיקה

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע